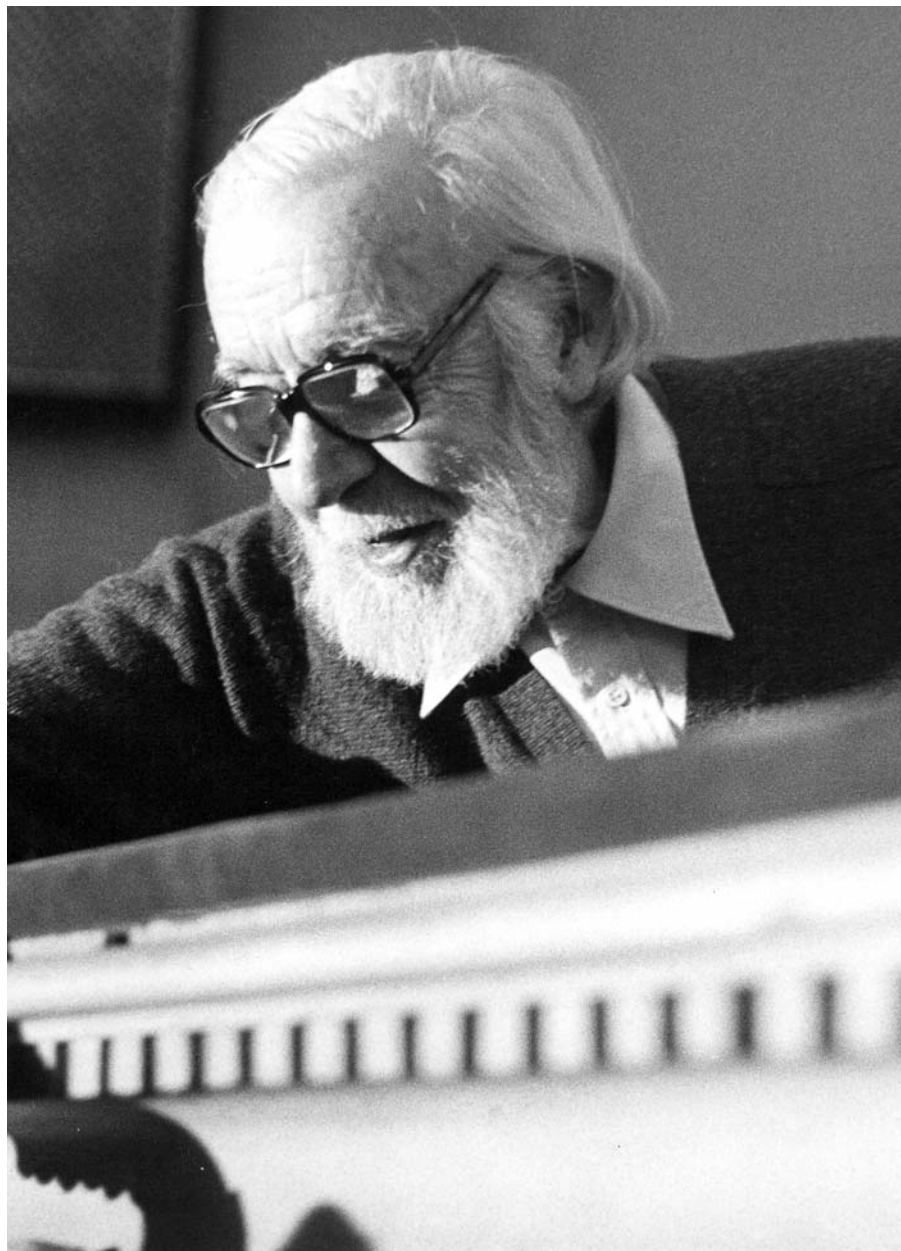

Aquesta secció compta amb la col·laboració de

Generalitat de Catalunya
Institució de les Lletres Catalanes

L'any de la mort de Pere Quart

ANTONI MORA

There'd be no living left to die
W. H. Auden

Aporia d'entrada

De vegades em pregunto què se'n deu haver fet de Pere Quart

1. Algú em dirà que és com preguntar pel destí d'Alberto Caeiro, de Juan de Mairena o, jo què sé, d'Octavi de Romeu. Que només té sentit preguntar-se per l'haver arribat a ser de Fernando Pessoa, d'Antonio Machado o d'Eugeni d'Ors, que van ser persones de veritat (estranya resposta seria, aquest vincular màscara i veritat, i a sobre rondant Pessoa tan a prop). Potser sí que del destí de Pere Quart me n'hagués pogut dir alguna cosa qui sembla que fou el seu amic més íntim, l'escriptor i dramaturg Joan Oliver, mort fa uns vint anys (és veritat que de vegades vint anys no sembla que siguin tant). Però el cas és que en els textos que Oliver va escriure sobre el poeta, sobretot pròlegs, a penes si hi deixà anar alguna dada personal, i més aviat es fixava en la seva escriptura. Però ja deu ser això, i m'ho prenc com un senyal: precisament és en l'escriptura on he de buscar això que m'amoïna de vegades. És ben bé aquella afirmació tantes vegades reiterada en els llibres dits sagrats i que repta per sota d'això que avui se'n diu «literatura»: *està escrit*. Així, encamino aquest preguntar per l'haver arribat a ser de Pere Quart vers on ja endevino que puc trobar més d'una pista: en la mateixa obra escrita, signada per Pere Quart i acollida com a primer volum de les obres completes de Joan Oliver.

2. En una colla de poemes de Pere Quart crec trobar indicis del seu destí. Però cap no em sembla tan explícit, no noto que deixi tanta petjada com un de tan conegut com «Vacances pagades». Fixo les dades, em sembla que prou sabudes: és un

poema escrit a finals dels anys cinquanta, aparegut el 1961 amb un altre títol en una revista literària, i que després passà a formar part i a titular el llibre publicat posteriorment, amb cert retard, ja que dos anys abans havia rebut no sé quin premi valencià (hi ha qui li dóna importància, a això dels premis).

Copio el poema a fi de tenir-lo a la vista:

VACANCES PAGADES

He decidit d'anar-me'n per sempre.

Amén.

L'endemà tornaré

perquè sóc vell

i tinc els peus molt consentits,

amb inflors de poagre.

Però me'n tornaré demà passat,

rejoventit pel fàstic.

Per sempre més. Amén.

L'endemà passat l'altre tornaré,

colom de raça missatgera,

com ell estúpid.

No pas tan dreturer,

ni blanc tampoc.

Emmetzinat de mites,

amb les sàrries curulles de blasfèmies,

ossut i rebegut, i lleganyós,

príncep desposseït fins del meu somni,

Job d'escaleta;

llenguatallat, sanat,

pastura de menjança.

Prendré el tren de vacances pagades.

Arrapat al topall.

La terra que va ser la nostra herència

fuig de mi.

És un doll entre cames

que em rebutja.

Herbei, pedram:
senyals d'amor dissolts en la vergonya.

Oh terra sense cel!

Però mireu-me:
he retornat encara.
Tot sol, gairebé cec de tanta lepra.

Demà me'n vaig
—no us enganyo aquest cop
Sí, sí: me'n vaig de quatre grapes
com el rebesavi,
per la dreuera dels contrabandistes
fins a la ratlla negra de la mort.

Salto llavors dins la tenebra encesa
on tot és estranger.
On viu, exiliat,
el Déu antic dels pares. (I, 262-263)¹

3. El que se n'ha fet d'algú, aquest fer-se, l'arribar a ser, sembla que té a veure molt directament amb l'escriure i l'ésser escrit. A grans trets, Pere Quart ha estat llegit de dues maneres força compactes: des de l'anomenat realisme històric (és a dir, des d'un marxisme molt genèric) i des d'una cosa més difícil d'etiquetar d'una manera inequívoca, però que per entendre'ns podem anomenar humanisme (bàsicament cristià). Els realistes històrics, com és ben sabut, eren uns joves universitaris que a finals dels anys cinquanta van veure en Pere Quart la revelació del «seu» poeta, una mena de cas exemplar per posar en pràctica allò que llavors es disposaven a teoritzar. L'altre grup receptor sempre es mostrà disposat a veure en el poeta un fons «humà», fins i tot «molt humà», en una línia en què qualsevol deix cristià era interpretat com un senyal de recerca de transcendència. El lector religiós ha tendit a esborrar la ironia, o a igualar-la, subratllant el més petit indici bíblic del poeta (i n'hi ha molts, és clar). Curiosament, tots dos grups, realistes-marxistes i humanistes-cristians, disposaren del seu text de presentació del llibre *Vacances pagades* per esplaiair-se en les seves tesis. En els dos casos va ser per encapçalar-ne edicions

1. Cito les *Obres completes de Joan Oliver*, indicant-ne el volum seguit de la pàgina, Barcelona: Proa, 1999.

bilingües, català-castellà.² M'hi remeto com a contralectura de fons del que em dispo-
so a assajar aquí. Abans, però, val la pena no deixar de dir que en el seu moment,
en aparèixer el llibre perequartà, s'oferí una lectura que s'escapava dels dos
corrents interpretatius. Em refereixo a la crítica que Antonio Vilanova va fer del lli-
bre per a *Destino*.³ Després han vingut unes interpretacions posteriors que han tendit
a seguir les lectures dels dos grups predominants esmentats, però suavitzant-ne les
respectives puntes.⁴

4. Tot just començo a rellegir el poema «Vacances pagades», amb totes aquestes lectu-
res a la vista, que ja em pregunto: ¿a ningú no se li ha acudit sortir-se del guió i acari-
ciar, encara que només sigui com a hipòtesi a contrastar, que aquest poema conté un
clar impuls suïcida? No, a ningú. Hi ha qui ha semblat barrinar-ho, fins arribar a cop-
sar-hi una «fugida definitiva cap a la mort», però no, no cal espantar-se, que acaba per
dir, al final del poema, que es «manté el darrer desig: el de la transcendència».⁵ Segur?

És curiós constatar que aquest procediment del vist i no vist, i gairebé pudorosa
simulació i escamoteig, respecte del suïcidi, va ser parodiat pel mateix Joan Oliver.
Els hermeneutes de «Vacances pagades», i de Pere Quart en general, s'hi podrien
haver fixat. És en una escena –de fet, un sketch– de la comèdia musical *El roig i el
blau*, on el jove enamorat, desesperat per la impossibilitat de dur a terme el seu
amor, inicia un lament que augura un gest fatal («Poso el cel per testimoni...»),
però que és immediatament interromput per un comparsa que li engega el tòpic dis-
curs bonadós –humanista– del «Ep, jove! A poc a poc! Compte amb segons quines
paraules comprometedores! Cal deixar sempre una porta oberta» (II, 372). Aquest
és el tipus d'«ep» que deixen anar tants lectors de «Vacances pagades»: no ens com-
prometem ara amb el tremendisme, no tallem el pas a l'esperança. Però això no ser-
veix per a res, els fets són tossuts quan es tracta d'una tendència tan potent com la
d'acabar dràsticament amb si mateix: a l'obra teatral, el jove desesperat porta a
terme l'amenaça. Valdria la pena veure fins a quin punt aquest també és el cas de
«Vacances pagades».

2. S. BESER, pròleg a la primera edició bilingüe de Pere Quart, *Vacaciones pagadas*, Barcelona: El Bardo, 1965 (pròleg recollit en català a *Vacances pagades*, Barcelona: Proa, 1999); A. TURULL, pròleg a l'edició bilingüe *Vacaciones pagadas*, Barcelona: El Mall, 1985. Cal recordar que Turull també és autor del llibre *Pere Quart, poeta del nostre temps* (Barcelona: Edicions 62, 1984), on defensa una discutible, o almenys forçada, proximitat del poeta amb els postulats de l'anomenada teologia de l'alliberació. En la línia de la lectura cristiana, també cal esmentar la ressenya de F. VALLVERDÚ, «Vacances pagades», *Serra d'Or*, núm. 8, agost 1961, p. 17-18. La doctrina d'aquesta revista, aplicada a Oliver/Quart, a més de diversos articles dispersos al llarg del temps, es concentra en el número especial amb motiu de la mort de l'escriptor: «Evocació de Joan Oliver», *Serra d'Or*, núm. 324, setembre 1986.

3. A. VILANOVA, «Vacances pagades de Pere Quart», ressenya del 1962, ara dins *Auge y supervivencia de una cultura prohibida. Literatura catalana de postguerra*, Barcelona: Destino, 2005, p. 184-186.

4. Em remeto a les dues guies de lectura adreçades a estudiants: J.M. RIPOLL, «Vacances pagades, de Pere Quart», dins I. CÒNSUL i altres, *Lectures de COU. 1992/1993*, Barcelona: La Magrana, 1992, p. 221-253; H. MESALLES; C. SOLEY, «Vacances pagades» de Pere Quart, Barcelona: Empúries, 1994.

5. H. MESALLES; C. SOLEY, «Vacances pagades» de Pere Quart, p. 34.

Em proposo d'alliberar la lectura reprimida que se n'ha fet fins ara. Ja és difícil entrar en un poema que comença amb una declaració tan rotunda —«He decidit d'anar-me'n per sempre. / Amén»— i no sentir un calfred revelador: s'estigui més o menys assabentat del temperament de qui diu això, no sembla que hagi de ser fàcil —i no sé si lògic— no tenir la immediata sensació de trobar-se davant d'algú que anuncia la intenció d'«aixecar la mà sobre si mateix». Però no, el lector que no en vol ni sentir a parlar té on agafar-se, almenys de moment, ja que el mateix poeta rectifica a l'estrofa següent i preveu que no se'n va per sempre —«L'endemà tornaré»—, tot adduint les seves raons, encara que no puguin semblar gaire convincents —la vellesa i les seves xacres. De fet, tot ha estat proclamar la decisió d'anar-se'n i posar-se a preveure què farà els dies següents, un moviment d'anades i tornades que segurament ja ha fet en el passat: avisos, amenaces, tal vegada inicis d'intents d'acabar amb tot plegat, però sense consumir-ho del tot. Són trets ben típics que conformen el quadre d'allò que el sociòleg anomenà «plegar de viure». Recordem que aquesta és la marxa d'un dels poemes suïcides de Sylvia Plath, «Lady Lazarus»: als meus trenta anys ja ho he intentat tres vegades, els meus cicles d'intents són cada deu anys —«And like the cat I have nine times to die»...

Però a les últimes estrofes de «Vacances pagades» es produeix un canvi temporal. Des del vers que obre l'antepenúltima ja no parla com una projecció del que passarà al llarg dels propers dies, sinó que tot el que ha dit fins ara ja ha esdevingut, i així anuncia des del present del poema: «Però mireu-me: / he retornat encara». I ara, des d'un ara que és l'ara que parlo, a la vegada que l'ara que llegeixes, el poeta assegura que demà portarà a terme la seva acció —«no us enganyo aquest cop». I ja es veu caminant de quatre grapes, en una actitud regressiva antropològica, per dir-ho així (hauré de tornar a aquesta imatge). La «dreuera dels contrabandistes» és el camí aliè a la llei, ja que el suïcidi n'és exclòs —sabem que la llei és de la banda de la «vida», de la «societat». La penúltima estrofa acaba a un pas de la realització de l'acte autoliquidador. A l'estrofa següent, aquest pas és donat d'una manera senzilla i contundent: «Salto». No cal esforçar-se molt per justificar què vol dir que algú faci un salt immediatament després d'haver-se situat en el límit de la línia del precipici. També el doctor Rip s'explicà a si mateix amb un emfatitzat «gran salt» quan es disposava a emprendre l'acte de l'autoliquidació: «Tinc a les meves mans l'element indispensable per donar el gran salt».⁶ Fins i tot en un llenyatge popular com el del cinema, un «salt», un «gran salt», pot tenir una inequívoca accepció de suïcidi. Així ho entengué el traductor al castellà d'una pel·lícula dels germans Coen, en convertir *The Hudsucker proxy* en *El gran salto*. Aquest «gran salt» —un dels sentits que té el títol castellà— és el que fa un dirigent de les indústries Hudsucker del títol original, en llançar-se des de la finestra de la sala del consell

6. S. ESPRIU, *Obres completes - Edició crítica*, vol. II, Barcelona: Edicions 62, 1992, p. 47. Ho diu el jove doctor Rip (el del 1931), però no el vell (del 1979), tot i que també «salta».

d'administració, situada en un pis molt alt d'un gratacels, en una impactant (i, si això és possible, divertida) escena de suïcidi filmat: el personatge encarnat per Charles Durning, que salta des d'un pis quaranta-i-més, tot feliç, mentre dura el gran salt fa un amable gest de les mans perquè s'apartin els vianants que passen pel carrer en aquell moment. El salt pot ser el tram final del camí del suïcidi.

I si volguéssim disposar d'una major base especulativa que relacioni salt i suïcidi, ens les hauríem de veure amb qui potser ha estat el més radical dels pensadors de la mort voluntària, qüestió a la qual dedicà un implacable i lúcid assaig abans de portar a terme l'acció contra si mateix. Em refereixo, és clar, a Jean Améry, que anomenà directament «salt» el fet de suïcidar-se, i «moment previ al salt», tot el que precedeix a l'últim acte.

5. Però la *lectura suïcida* no ha de desmentir necessàriament les anteriors. Pot ser que sorgeixi amb la sorpresa de no haver estat descoberta abans, d'haver hagut d'esperar tant per ser per fi trobada –invocada: troba qui busca. Diguem que és una lectura que esperava ser proclamada, i aquí està. Potser voldria romandre al costat de les altres lectures que la precedeixen, sense negar-les, tot just tensant-les una mica vers una direcció més compromesa, fins ara no captada, o potser callada per un exacerbat sentit de la «moralitat».

Del que no hi ha dubte, és que de la qüestió de l'exili, existencial o políticossocial, en la poesia de Pere Quart, no se'n pot prescindir sense més ni més. I en aquest poema en concret, «Vacances pagades», això és tan irrefutable que, abans d'arribar a formar part del llibre al qual donà títol, el poeta el publicà en la revista *Papeles de son Armadans* amb el títol de «L'exiliat». La lectura de l'exili, així, és avalada pel mateix poeta. Però això no tanca necessàriament la porta a l'altra qüestió. La lectura suïcida també pot trobar recolzament en el mateix poeta, ja que la preocupació per la mort voluntària no li va ser gens aliena. Sense sortir del límit de *Vacances pagades*, el poema «Salm de les llàgrimes» s'obre amb un deix suïcida evident –«Per mi no val! / No jugo! No hi vull ser!»– (I, 101), si bé el camí que segueix el poema, després de l'anunci de retirar-se del món dels homes, ja té més a veure amb l'ostracisme que amb la tendència d'acabar amb si mateix. Però més enllà d'aquest llibre, el suïcidi és abordat d'una manera força directa i insistent per Pere Quart. Mirem el poema «Bondadós suïcidi de circumstàncies», un títol on ja ressona significativament el del llibre que l'acull, *Circumstàncies*. És un poema que es pot llegir com un eco, i gairebé com una especificació, de «Vacances pagades», ja que ara no sols manifesta que no li agrada el món, sinó que tampoc no s'agrada a si mateix, se sent extemporani (ell mateix ho matisa entre parèntesis: intempestiu). I de la dimissió de l'amor al proïsme passa a dimitir de si mateix, de qui era, d'on és. A poc a poc, diu, aprendré a morir, no tornaré... (I, 361-364). És ben bé el clima de «Vacances pagades». Però aquí, curiosament, el suïcidi és més explícit en l'enunciat i alhora menys dràstic en l'acció, ja que en aquest segon pla només equival a deixar-se anar, a dimitir de la vida, renunciant a fer-hi res.

En el llibre *Quatre mil mots* el suïcidi té una consigna específica, «coratjós covard», que repeteix en dos poemes: en «La mort en tòpics» i en el prou explícit títol «Suïcida» –no sé si algú seguirà entestat a negar-ho: que no, que parla de l'exili...⁷ En un altre poema del mateix llibre, un home vell, desesperat i impotent davant la pompa anihiladora dels poderosos del país, no veu altra sortida que l'autoimmolació davant la gent («Guerra santa», I, 403).

Un primer aspecte a tenir en compte d'aquest impuls que treu el cap tan sovint en la poesia perequartiana –al costat de l'obra oliveriana, amb el relat «Nadal d'un suïcida» (IV, 95 i s.), a més de la ja esmentada comèdia *El roig i el blau*– és el fet que, deixant de banda les matisacions de cada cas, el discurs o l'acte mateix del suïcidi es planteja o bé directament des del punt de vista del suïcida o bé des de la seva comprensió més rotunda, i em sembla que es pot dir que mai, o en tot cas mai plenament, des del punt de vista de «la societat». Améry (i també Al Alvarez) insistí molt en això, que la major part dels discursos sobre la mort voluntària (sobretot psicològics i sociològics) només parlen des del punt de vista de «la societat», de manera que no acostumen a saber de què parlen ni acaben de dir-ne res. Parlen *d'una altra cosa*, de fet. En canvi, un Améry, en la direcció contrària, arriba a un punt tan extrem que en un moment donat fa notar, com si de cop se n'adonés, que s'ha allunyat tant de la xerrameca moralitzant amb què es tracta la qüestió que, escriu, «en part ja parlo l'altra llengua», la del suïcida.⁸ Penso que una cosa de molt semblant passa en la poesia de Pere Quart i que val com un signe del seu sentit més profund: més enllà de la mort voluntària, en el fons d'aquesta poesia parla –i sobretot s'esforça per parlar– des de fora de «la societat» o, per ser més exactes en el camí de «Vacances pagades», sortint-ne, seguint un camí que se n'independitza sense descartar les últimes conseqüències.

6. Si la lectura suïcida de «Vacances pagades» no exclou les altres –les de l'exili–, llavors tot és qüestió de saber veure-hi una gradació lectora, els extrems de la qual serien aquests dos: exili i suïcidi. Per sistematitzar aquesta gradació, em serviré de l'esquema del procedir filosòfic d'un interlocutor íntim de Joan Oliver, Josep Ferrater Mora. En digué *integracionisme*. Així, entre exili i suïcidi podem copsar una sèrie de nivells lectors implícits a «Vacances pagades». Entre un i altre va un espai pel qual transità el poeta, un espai tan vertebrat que, més que moure's entre l'exili i

7. Respectivament, I, 379 i 389. En el segon poema, simpatitza així amb el suïcida: «Guanyes per mà l'Intrús; l'afer es teu».

8. J. AMÉRY, *Levantar la mano sobre uno mismo. Discurso sobre la muerte voluntaria*, València: Pre-Textos, 1999, p. 103. El llibre és originalment del 1976, i dos anys després Améry aixecà efectivament la mà sobre si mateix. I ara que he esmentat de passada Al Alvarez, val la pena notar que l'editor espanyol ha demostrat a costa seva una altra forma de manipular el suïcida i els seus discursos a favor –i com a portaveu– de la societat benpensant: la versió espanyola del seu magnífic assaig *El dios salvaje* (Barcelona: Emecé, 2003) ha manipulat el subtítol, originalment *A Study of Suicide*, convertint-lo en un complaent i ridícul *El duro oficio de vivir*.

el suïcidi, podríem dir que està fet d'exili-suïcidi. De menor a major intensitat en la «inclinació vers la mort» (que és com Améry proposa anomenar la pulsio freudiana, però amb matis autoliquidador), entre dues direccions contràries però tensament complementàries, d'una major exterioritat a una major interioritat, del concepte límit d'exili al concepte límit de suïcidi, es poden establir les «interpretacions» següents, que a la vegada es poden entendre com a passos i/o estadis d'un continu:

a) un esforç per desentendre's d'una societat vençuda i submissa, potser començant per l'abandó d'això que s'anomenà «classe social» i que, donat el context, és el que en un altre temps s'anomenà reiteradament «la burgesia» (es pot dir cantant: «ÉS L'OFICI DEL BURGÈS: / MENJAR, JEURE I NO FER RES» –I, 833–; en majúscules a l'original; la veu i la guitarra de fons són de Francesc Pi de la Serra); aquí ens trobem en la societat capitalista, els seus mites i les seves coartades, és a dir, el món del qual fuig explícitament –i «biogràficament»– el poeta cantor;

b) una valoració, una decantació vers la fugida, fins i tot una temptativa d'exiliar-se del país, atesa la manca d'expectatives i l'opressió política (ja són dos nivells); es tracta del franquisme, és clar; el fet de tenir Joan Oliver al fons del poema –com el seu autor últim–, permet llegir-lo com una resposta seva als retrets que sabem que se li van fer per haver tornat tan aviat del seu exili polític americà (tornà el 1948);

c) es tracta de l'exili, sí, però «existencial»: el poeta voldria anar-se'n d'aquesta, la seva vida, de la qual, per altra banda, se sent rebutjat; es tracta llavors d'un acariar i d'un efectiu emprendre l'exili vers un obscur pou interior;

d) és tot això: exili social, polític i existencial, amb el qual el poeta adquireix consciència –i potser assumeix– l'inevitable camí cap a la mort;

e) és tot això entès, viscut com el fons d'una pulsio suïcida que el poeta es coneix, tem, preveu; potser en fa el gest, una i altra vegada, però se'n desdii fins que potser acaba per portar-lo a terme; és el típic avís que no s'acaba de consumir, o el camí que du, prepara la consumació definitiva, sempre amb el dubte si el suïcida vol ser salvat o no en un últim moment (hi ha tota mena de casos: Sylvia Plath entre els dubitatius que mai no sabrem si en l'acte final no calculà bé el ser salvada, mentre que Cesare Pavese, amb l'última entrada del seu diari, no deixa marge a les especulacions, ja que ell hi anava tot decidit);

f) tot això dit fins ara, pulsio, previsió, algunes temptatives frustrades, potser amenaces, però amb l'acte finalment consumat: aquesta és la lectura més extrema del poema, que consisteix a descobrir que dins del poema hi ha un encaminament i una consumació.

Així, de la a) a la f) s'articula una sèrie de possibilitats lectores que van de la descripció d'algú que dubta d'exiliar-se a la consumació d'un suïcidi efectiu –el salt–, sense que cap descripció descarti els matisos entre un extrem i l'altre. Per això, perquè són possibilitats lectores, a l'última l'anomeno *lectura suïcida*: la veu del poema no se suïcida si així ho decideix –perquè així ho llegeix– el lector posem que *huma-*

nista cristià (llegir té les seves responsabilitats, i els seus credos).

Però fins i tot per a qui s'hi resisteixi o no acabi de veure els extrems, existeix una profunda continuïtat entre exili voluntari i suïcidi. Un lector *filòsof* –no cristià, doncs– ho sap molt bé. És l'exemple d'Unamuno, que era cristofilic, però no cristià, i que pensà sovint tots dos extrems (¿Per

Pere Quart saludant Joaquim Molas al Palau de la Generalitat

què es deu mantenir tan poc tractat aquest tema major en el fons de tota l'obra de l'autor de *L'agonia del cristianisme*, ell, que és un pensador de l'exili –existencial, social i polític– i alhora un obsés del suïcidi? Per què? Precisament per ser totes dues coses alhora). És l'exemple del jove Wittgenstein –jueu seduït de vegades per la *imitatio Christi*, però no pel cristianisme en cap dels seus dobles i triples sentits–, que de camí vers el *Tractatus* passava amb tota naturalitat d'acariciar una cosa («exiliar-se» –deia– a Noruega) a l'altra («No hi ha cap dia en la meua vida que no pensi d'una manera o altra a suïcidar-me»), amb el pobre David Pinsent –el futur dedicatari del *Tractatus*– sense acabar de sortir del seu astorament. La crueltat del destí que es creen els humans ja sabem que pot ser terriblement irònica: al final, només el bon noi, l'equilibrat Pinsent, acabà essent suïcidat per la societat (espero aclarir aquest eco d'Artaud).

7. Alguna cosa crec haver avançat en el què, però ben poc en el qui, qüestió no petita quan es tracta de casos de mort voluntària.

El qui, per cert: què se'n va fer de Ricardo Reis? És per Pessoa, és clar, que sabem l'any i les circumstàncies, per exemple, de la mort d'Alberto Caeiro (1915), o de les circumstàncies de la mort de cert pseudoheterònim el nom del qual a mi se'm fa terriblement inconvenient d'escriure, però de Reis, com de Bernardo Soares, no quedà escrit aquest tipus d'informació. I ara que parlo de Soares, seves són aquestes paraules aclaridores de tot això que dic ara: «cada vegada que mantinc una conversa una mica llarga, suïcido un amic». Aquí hi ha una clau profunda del maneig de l'heteronímia i de la pseudoheteronímia, sigui en l'elàstica psique de Pessoa com en la de tants pseudònims, apòcrifs i altres «*Milalias*» (segons el revelador nom d'un semi personatge de Julián Ríos) deguts a tants altres escriptors. Aquí hi ha un altre continu

a tenir en compte, el que va del pseudònim (i potser ja fins i tot del mer personatge) a l'heterònim de ple dret. La llista que en podríem fer seria considerable, i en tots els casos descobriríem una colla, si no d'impulsos suïcides, com a mínim de compromisos amb el temps que queda –aplaçaments i accelerades, mil i una maniobres de disracció i de crida urgent del final. Són tants els noms, perquè dels noms es tracta: dels noms en plural. M'han sortit els de Pessoa, Machado, Ors... Oliver. Però no, que aquests no són ben bé els noms: són els altres, Reis, Campos, Mairena, Romeu... Pere Quart. I els anys de les seves defuncions. És el recurs de suïcidar l'altre, en una tècnica que podríem anomenar wertheriana. Però compte, que així és com un pot acabar per suïcidar-se a si mateix: Jean Améry també era un pseudònim, i en cap cas serví per despistar el suïcidi, sinó tot el contrari, per encaminar-s'hi fermament, amb convicció i forts arguments. I per poc que tampoc li serví a Al Alvarez, que passà per l'intent de suïcidi, tot forçant el quequeig amb el diminutiu del seu nom civil (Al-Albert-Alvarez): fallà en el seu intent, tal vegada per quequejar, i després desistí d'insistir-hi, posant-se a escriure un lluminós i serè llibre sobre els suïcides, més que sobre el suïcidi, ell que es quedà a mig camí, a mig nom.

Em preguntava per Ricardo Reis. Va haver de ser un altre escriptor, José Saramago, qui buscà la pista –se la inventà: la féu venir– sobre el destí encara no escrit del poeta que sí havia escrit allò d'«Asseu-te al sol. Abdica». *L'any de la mort de Ricardo Reis*, és el títol de l'informe resultant. Ho recordo breument: 1935, Reis acaba de tornar de la seva llarga estada a les Amèriques i es troba que Pessoa acaba de morir, per entrar en un interregne provisional i ombrívol abans d'abandonar del tot aquest món (inici de la investigació: «Aquí acaba el mar i comença la terra»). Mentre sojorna en aquest món intermedi, té la facultat de circular entre els vius, apareixent-s'hi a voluntat, mantenint-hi converses infinites. I, és clar, s'apareix a Reis en persona, de *pessoa a pessoa*. Quan exhaureix del tot aquell temps extra que li havia quedat, compareix per última vegada davant del seu heterònim per acomiadar-se'n, i aquest, després d'uns moments de dubte, decideix anar-se'n amb ell (final del report, tancament del cercle: «Aquí, on el mar s'acabà i la terra espera»). Ai, el poeta que havia escrit aquells versos que deien «No em vingueu amb conclusions! / L'única conclusió és morir»! Segons l'informe de Saramago, diríem que Reis se suïcidà? O va ser suïcidat? Recordem que a Unamuno se li rebel·là el protagonista de *Niebla*, precisament per haver pres una decisió similar: el personatge es presentà davant del seu autor, Unamuno en persona, per demanar-li explicacions del suïcidi que anava a cometre amb ell.

Això pot ser *l'any de la mort* d'un heterònim. Perquè ja he dit que el més comú és que l'«autor» decideixi la mort dels seus heterònims avançant-se a la seva, de mort. Antonio Machado, per exemple, va ser molt precís en establir l'any de la mort de Mairena (1909), però més imprecís en assenyalar el d'un poeta que portava el seu mateix nom, «Antonio Machado», i que pretenia que no es confongués amb ell mateix (cosa que també féu Pessoa). Mairena no se'n queixà, però sí el seu amic

Octavi de Romeu, que li va escriure una carta per desmentir-li la sentència de mort que li havia dictat Machado, precisament un cop mort aquest.⁹

I doncs, què se'n va fer, de Pere Quart? Sobrevisqué a Joan Oliver? Si ens quedem amb la hipòtesi del suïcidi a «Vacances pagades», ens haurem de preguntar seriosament qui hi parla. Pere Quart en persona? Si aquest és el cas, llavors el poema mateix seria *l'any de la seva mort*? Potser és el moment de tornar a un poema que ja he esmentat, el que porta el títol prou clar de «Bondadós suïcidi de circumstàncies». Fixem-nos-hi: no sembla que sigui el poeta sotasignat qui parla de suïcidar-se, ja que el seu «autor» (qui sigui: Pere Quart, qui firma el llibre, o Joan Oliver, que és qui firma les *Obres completes*, volum primer, on apareix ara el poema i el llibre) té molt de compte a distingir-se de qui se suïcida en el poema.¹⁰ És molt clar que qui parla en el primer vers —«Deixa'm tranquil, no m'amoinis»— no és el mateix que parla al llarg de la resta del poema. A aquest primer vers segueix un separador espai en blanc, i a partir de llavors és un altre qui parla, i així queda ben senyalitzat en el poema restant, tot ell escrit en cursiva. És algú altre qui parla de suïcidar-se, mentre que una veu (qui sigui) ha començat per demanar-li que el deixi en pau.¹¹ Llavors es dona el cas d'una implícita cadena de personalitats —persones, màscares—, en la conformació del *qui parla* del poema, com a mínim amb aquests graons de noms dits i no dits que cal no perdre de vista:

a) qui en últim terme va prendre la ploma per escriure'l, Joan Oliver;

b) qui firma el llibre, Pere Quart;

c) qui parla a l'inici del poema, només en el primer vers («Deixa'm tranquil...») i que podria ser Pere Quart (però no ho és necessàriament, o no ho és sense cap mena de dubte);

d) qui ha rebut el permís per parlar i efectivament parla al llarg del poema (bé que amb cert sarcasme, ja que de fet ha estat invitat a callar, amb un «no em molestis») i que al final es declara expressament no poeta. Cal aturar-se un moment en aquest final: afegit com una postil·la, entre parèntesi, esllavissant-se vers cert to líric que li fa remarcar, com separant-se'n, baixant un graó —és a dir, i ho exemplifico: obrint un guionet—: «—diria potser un poeta» (I, 364).

9. És aquest un cas complex i extrem, en els annals de la vida i la mort dels heterònims, els apòcrifs i els pseudònims: que un d'ells, Octavi de Romeu, s'adrecés pel seu compte a un altre, Mairena, després de la mort del «creador», Machado, per dir-li que és viu més enllà de la mort d'aquest (vegeu E. D'ORS, «Carta de Octavio de Romeu al professor Juan de Mairena» (1949), recollida a *Confesiones y recuerdos*, València: Pre-Textos, 2000).

10. L. BUSQUETS I GRABULOSA (a J. OLIVER, *Antologia*, Barcelona: Barcanova, 1993, p.152), comentà aquest poema amb un fons biogràfic: «el poeta dimiteix la vida humana disposat a vèncer l'insomni i els malsons i a sortir del gran teatre del món morint-se. Joan Oliver va allitar-se, alimentant-se només de llet, després de preparar la seva esquila, pocs mesos abans de morir, d'una manera semblant a l'exposada». No cal dir que discrepo d'aquesta lectura del poema, començant pel fet que jo no parlo mai del destí personal —ni de la més que hipotètica pulsio suïcida— de Joan Oliver, sinó del seu amic Pere Quart. Aquí no hi pot haver marge per a la confusió.

11. És curiós observar que aquest senyalitzar, mitjançant la tipografia, que en aquest vers parla «algú altre» es va perdre en alguna edició intermèdia, entre la primera i l'actual dins la vigent edició de les *Obres completes*, segons s'infereix del que anota Turull (*Pere Quart, poeta del nostre temps*, p. 180). Però no tinc elements per verificar si es tracta d'una vacil·lació de l'autor o, senzillament, d'una errata d'aquesta edició intermèdia.

Aquest encadenat de personalitats té un nucli dur en uns versos que remarquen la condició d'identitat mantinguda en el dubte: «Oblidaré qui sóc, qui era, on sóc» (I, 362). Per aquesta promesa d'oblit es perden tots, un a un, tots els personatges, les màscares, els noms dits i no dits, com en un desguàs: els «autors», un *jo* rere l'altre. És el lloc per on desfilen tots ells, i tal vegada hi moren.

8. Cauen les màscares, cauen els noms. I entre tanta caiguda, impertorbable, el nom de Pere Quart, caient l'últim –o naufragant irremeiablement, per emprar la imatge que li era tan cara, tanmateix demanant auxili. Però Pere Quart no és un nom únic, que n'hi ha més: Joan Oliver passà com qui diu mitja vida buscant-ne, fent-ne venir (això vol dir: inventant-ne). Noms no sobrevinguts per l'atzar, sinó senyals ben explícits. O no és un senyal el nom de Jonàs –senyal del creador, però no Déu, sinó el seu substitut, l'Escriptor, el creador del creador–, que és el nom amb què Oliver signà la seva peripècia en castellà, a la revista *Destino*, entre 1955 i 1957. I força abans, al llarg dels anys 20 en el *Diari de Sabadell*, existiren aquestes signatures, al costat de la de Joan Oliver: Feliu Camp de la Sang, Joan Pendons, Florentí Carvallà i Cot, Senyor Bonafè i el nom que val per tots, Casa de Quatre Pisos, a més de la primera aparició pública del nom Pere Quart (1926).¹² O els noms amb els quals signà a la revista catalanoxilena *Germanor*, o a la sèrie de publicacions anuals *El llibre de tothom*, que ja és tot un títol en aquest context de *dramatis personae*: Joan Montcalb, Joan/Llorenç Agramunt, Pere Gràcia, Oleguer Campfranc, J.O. (de vegades JO)... Aquest últim és, evidentment, tota una declaració, la primera màscara que té tothom –com el llibre–, i amb la qual tothom signa, el portaveu de tota psique (i així ho entengué Eugeni d'Ors: la seva psique, a la narració *Sijé*, estava comandada, narrada per qui es presentava com a «Jo», entre una colla de personalitats amb nom propi, Octavi de Romeu inclòs).

Hi ha lectors als quals tot això els sembla un joc d'escriptor refinat, o, com solen dir quan no saben què dir, «irònic» –així es queden tranquils: és aquella gent que té molt clar què és, i sobretot què no és, literatura. Però encara que ens ho prenguem seriosament, és possible que no arribem al fons de la qüestió. Fins i tot si sabem el perquè d'un nom com Pere Quart –però qui podria dir el per què d'un nom?– potser no arribarem mai al seu sentit. Un nom no acostuma a tenir fons ni sentit. I quan en té, acostuma a ser terrible. Josep Palau i Fabre té l'honor d'haver-se equivocat molt bé amb aquest nom. Després va saber que la seva especulació anava errada, però va tenir el gest honest de tornar a publicar el text equivocat de dalt a baix amb l'afegit d'una nota on explicava l'error.¹³ El cas és que era una errada que contenia una

12. N'ha seguit la pista C. PUIG, *Les col·laboracions de Joan Oliver al Diari de Sabadell (1923-1928)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

13. J. PALAU I FABRE, «El regnat de Pere IV» [1976], dins *Quaderns de l'Alquimista*, Barcelona: Proa, 1997, p. 331-333.

intuïció profunda, ja que en el seu mateix error no deixava de fer camí (aporia): efectivament, Pere Quart *també* va ser un acte d'autodestronament (una mena de Ricard II shakespeareà, sense caure de tan amunt, només com a membre d'una família benestant de la burgesia sabadellenca), un procés d'autodesposseïció, en fi, un laboriós esforç d'anonimat.

Qui era Pere Quart? Ja pot ser contestat, això? Serà el reconeixement del problema de l'èsser? És un «jo», que és el que assegura ser tothom. Jo i els altres, un problema perequartia cent per cent: «Sóc ells, són jo. Som indistints. Sóc tots» (I, 395). El mal està quan algú (tothom!) s'acontenta amb una citació, una pista certa, i ja ho considera tot resolt. Perquè sí, la pista la dona el mateix poeta en un text clarament autobiogràfic, «Quart entre molts germans», diu (I, 307). Però posats a buscar pistes òbvies, n'hi ha més. Per exemple, Pere era el segon nom amb què l'escriptor va ser batejat. I a aquestes dues dades cal afegir-ne una de tercera, no gens menyspreable, malgrat que hagi estat —no sé perquè— sistemàticament negligida: Oliver conta clarament, en el seu llibre de records, que entre els nombrosos germans que va tenir alguns van morir en plena infantesa, cosa no gens rara en aquells anys: de deu germans, quan l'escriptor arribà a nou anys només li'n quedaven quatre. Un dels germans morts es deia, ni més ni menys, Pere. És difícil no relacionar-lo amb el futur Pere Quart («entre molts germans»). Relatat amb una aparent senzillesa, Oliver va descriure aquesta escena que posa en joc el mateix *nomenament* dels germans: «Un dels [germans] malalts, ja desnonat pel metge, va reclamar la nostra presència prop del seu llit. Delirava. Però ens va reconèixer i ens va anomenar tots, un per un. Es deia Pere, però li deien Pedro. Poca cosa en sé. Tenia els cabells arrissats...» (IV, 226). No és gens estrany retrobar en la vellesa del poeta aquells germans perduts en el pou del passat —«d'una mort més que prematura»— i ara, en l'ara del llibre de vellesa que és *Poesia empírica*, veure'ls plantats «en interminable renglera» (I, 525).

Aclarit una mica, però només una mica, perquè això no és cosa de mers biografismes, el qui de Pere Quart, encara queden molts pisos en la construcció de la personalitat oliveriana. Perquè quan l'escriptor volgué disposar d'un alter ego, en els relats o en el teatre, se n'empescà un i li posà el nom de Cugat: un escriptor que té molts trets en comú amb el seu autor. Quan aquest Cugat, en una conversa amb la seva dona, a *Ball robat*, parla de «la meva petita fe», comença a deixar anar una sèrie d'opinions que són ben bé les d'Oliver (II, 566 i s.). I a ell li encoloma la frase que resumeix el credo bàsic oliverià: «Tot és relatiu, aparent, provisorio» (II, 644).

En el teatre, Oliver jugà descaradament amb les trampes del doble actor/personatge (i l'autor). A *Primera representació* —tota una farsa sobre els rerefons de mascarada que és el teatre— l'actor es rebel·la contra la seva condició de personatge. L'acotació diu que de sobte adopta una actitud estranya: «Es congestiona, s'enravenxina, se surt del paper. I acaba sent no el personatge Fontanals, sinó l'actor

Tallavi pres d'un ram de bogeria» (II, 554). O al final de la narració *Contraban*, on el teatre és l'escenari del món, quan apareix l'autor i s'adreça als personatges («Com si cridés gossos») i es posa a recitar: «Que no em sentiui! / Ja no sou? Què esdeveniu? / Oh, miratges d'existències!!» (IV, 66-67). *To be, or not to be...*

9. Quan cauen les màscares, cauen els noms, dic. Els que portem el nom d'un mort ho sabem: els nostres grans –papa, mama, iaia, tieta...– trobaven un estrany gust a repetir-nos-ho. De vegades la repetició va revestida de girs –i conseqüències– més greus. Només cal recordar casos com el d'un Salvador Dalí, que duia el nom del seu germà difunt, i deia que, amb aquell acte nomenador, els seus pares havien comès un «assassinat subconscient». O el cas d'un Louis Althusser, que portava el nom i el cognom d'un mort a la guerra, i la seva mare el cridava dient-li «Lui», que en català és «Ell», i en freudià, «Allò».

El poeta Pere *quart entre germans* és tot un altre cas. Ell –el seu nom– és un camí d'exili voluntari i *per tant* de mort no menys voluntària. El seu nom i la seva poesia són la declaració d'un secret *publicat*, prèvia escriptura i enquadrernació. Per fer-se'n càrrec, tanmateix, caldria atendre una qüestió major que no per casualitat ha quedat molt en la penombra i que és cabdal per entendre aquest nom del poeta: precisament la qüestió del nom i la nominació. Però s'hauria de tractar en un altre temps, en un altre lloc, si és que d'una manera o altra no ho estem tractant tothora, es vulgui, se sàpiga, o no. En el llibre de records, Oliver dóna tanta importància a no donar el nom que arriba a aconsellar-ho als joves, tot indicant-ne un sentit vital i polític: sobretot no doneu els noms! (IV, 244). És la idea concentrada en uns versos de *Terra de naufragis* que segellen el secret públic del nom Pere Quart, en uns termes que prenen la categoria de revelació:

No he dit mai a ningú
el meu nom i el meu mal.
Els diré quan la mort
s'enamori de mi (I, 204).

Aquestes paraules només s'haurien de poder segellar amb un amén, com queda segellat el primer vers de «Vacances pagades». Un amén que proclama un estavellament intern d'un temps que ha obert la boca mostrant el seu abisme sense fons, una mena de forat negre des d'on alena una altra temporalitat que amenaça a empassar-ho tot. És per on brama el *temps que queda*. Amén.

Un altre temps. El salt

10. Quan em poso a rumiar en el destí de Pere Quart, em ve al cap el poema «Vacances pagades», el que hi passa, més que el que s'hi descriu, i em fixo en el moviment que el caracteritza, que és d'anada i tornada. Qui hi parla se n'ha anat i ha tornat diverses vegades, i sabem que cada vegada ha tornat amb menys força, cada vegada se n'ha anat una mica més, per dir-ho així. Però cal destacar que aquest no és l'únic moviment de retorn que s'hi detecta, ja que n'hi ha dos més. Per una banda, es pot dir que cap al final del poema ja queda palès que el mateix impuls d'anar-se'n és en si mateix un retorn, com ho diuen els versos marcats per la doble afirmació, que assenyalen el fet d'estar anant-se —«Sí, sí: me'n vaig de quatre grapes / com el rebesavi»—, i els dos versos finals, que assenyalen el lloc cap on va, que és el lloc de les creences paternes, és a dir, les creences de l'origen —«On viu, exiliat, / el Déu antic dels pares». Els dos versos marcats pel «Sí, sí» apunten a una mena de procés d'hominització regressiva, en part d'animalització —tot un motiu en un corpus poètic que conté un *Bestiari*— i en part de retorn a la infantesa. De fet, el llibre *Vacances pagades* ha començat amb un poema que parla de desfer el camí, de «tornar enrere» (I, 227), i el poema immediatament anterior al que porta el títol del llibre s'ha referit exactament a això que té la clara tonada d'un procés d'hominització invertida, quan diu que «la història / coixeja de les quatre grapes» (I, 260; de la mateixa manera que el poema «Aquella bèstia», del mateix llibre, descriu l'aparició de l'home a la Terra com una catàstrofe a la qual només Jahvè podrà posar remei amb el Diluvi —I, 239). Per una altra banda, en el poema hi ha un moviment que porta una marxa diferent, que no és el marxar de qui hi parla, anant-se'n. És el moviment de la terra que, senzillament, es mou: «La terra que va ser la nostra herència / fuig de mi». És cert que aquest moviment de la terra és un efecte de la marxa de qui se'n va, però queda ben matisat que la terra mateixa té un moviment que li és propi: «És un doll entre cames / que em rebutja». Que la terra materialitzi —amb el verb ésser— el seu rebuig en forma líquida —com un doll— és una cosa directament vinculada amb la revirada vivència perequartiana amb l'element fluid, perfectament condensada en el títol del llibre anterior, *Terra de naufragis*.

Aquest tipus de moviment de rebuig i de regressió no és gens rar en Pere Quart. I no ho és només en aquests dos sentits ara vistos, el del moviment que emprèn el jo, de vegades nosaltres, del poema i el moviment que ve donat com una força que li és externa —a *mi*, a *nosaltres*. Ja en un poema de *Saló de tardor*, titulat «Enrere», ha quedat molt clar que tot va efectivament cap enrere, on s'enfonsa l'instant del «present aparent», amb una promesa que no està dirigida al futur, ja que, diu, «l'avenir ja recula» (I, 168). En altres llibres es detecta fàcilment aquesta experiència d'allò tot altre que s'allunya d'un mateix, en un moviment d'avançada cap enrere: «Ara l'any és estret, / tot s'allunya entorn meu» (I, 204); «Pel cel recula tot el que circula» (I, 409); «l'impossible penediment / com enemic que avança enrere» (I,

521)... Aquesta doble connexió entre allò individual i allò col·lectiu, per una banda, i del meu/nostre anar-me'n/anar-nos-en confrontat al tot altre no gens amistós que se'm/se'ns allunya, per una altra, té una profunda relació amb la vivència d'una temporalitat altra, a la qual caldria donar nom. El nom individual, de fet, ja el tenim, no és altre que Pere Quart, però encara ens queda per designar el nom col·lectiu.

11. El temps, la temporalitat, és una preocupació major de Pere Quart, també de Joan Oliver. És possible que sigui per això que no hagi estat tractat per gairebé ningú. Sí que és cert que J. M. Castellet –a qui no per casualitat Umberto Eco li ha atorgat el títol de «vertader profeta»– va saber assenyalar en el seu moment la importància que hi té el «temps històric», present ja en el primer poema del seu primer llibre, amb aquests versos: «Temps mutilat. Negra nit / oratjosa, cendrosa, oliosa, porosa» (I, 11).¹⁴ Però aquella intuïció es va quedar sense desenvolupament. En intentar-ho ara –i només ho podré fer com una primera temptativa– em sembla que cal començar per matisar bé que aquesta preocupació del poeta no se centrava només en el que d'una manera més immediata s'entén per «temps històric», sinó per una cosa –un temps– que hi té a veure d'una manera obliqua i problemàtica: precisament això que intenta assenyalar com a «temps mutilat» i que, d'entrada, sembla indicar un trencament en la temporalitat que normalment és percebuda com a històrica i que d'alguna manera resulta ser un temps altre a l'històric. Això s'ha de veure amb calma.¹⁵

Potser així podem entreveure alguna cosa del salt del poeta de «Vacances pagades»: salta per sobre d'aquest temps mutilat, interromput i desconjuntat, que és interior i exterior –potser precisament el límit entre les dues coses–, és particular i compartit alhora, en la mateixa contradicció, perquè la seva condició principal és la de tallar, obrir un forat pel qual cal saltar si no s'hi vol caure. La vivència d'aquesta temporalitat, que no dubto a anomenar «messiànica» (la «messianicitat» del poeta: hi he de tornar), ja dic que apareix i reapareix a tot Pere Quart, però té una expressió quintaessenciada en la fórmula «tot és ahir». És una fórmula que no ha d'induir a error: no remet a allò de «qualsevol temps passat fou millor», cosa que es veu refutada per l'obra del poeta en el seu conjunt i per un petit poema seu en particular.¹⁶ Que «tot és ahir» és com acaba el poema que porta aquest mateix títol (en el llibre *Quatre mil mots*), de manera que tot el poema és un cercle en el qual

14. El text de J. M. CASTELLET: «La poesia», dins FERRATER MORA i altres, *De Joan Oliver a Pere Quart*, Barcelona: Edicions 62, 1969, p. 40.

15. El temps, la temporalitat, també és un problema indefugible en la narrativa d'Oliver: «Monstre sense cap, sense cua» (IV, 74). I en el seu llibre de records, on parla de la seva «cronofòbia», també declara una enemistat personal amb el temps (IV, 173 i s.).

16. Es tracta d'un dels pocs textos poètics de Pere Quart escrits en castellà: «Maestro Jorge Manrique, / permitid que os rectifique / sin rigor: / hubo un tiempo en este Estado / que a pesar de ser pasado / fue peor» (1976, recollit a I, 823).

queda tancat el lector mateix en llegir-lo. I s'hi queda perquè el poeta no parla només d'una experiència personal en marxa —de caminada i comiat: adéu-siau!—, sinó d'una experiència col·lectiva i de retorn, que a sobre queda enrere, ja esdevinguda. Pas barrat pel qual no es deixa de passar: és la mena d'experiència que Lou Reed anomena «màgia i pèrdua» —«You pass through an ever present past». Així, després del títol que afirma que «Tot és ahir», el primer vers del poema assenyalava el tancament que «ens» queda per davant —«Paraula nul·la: l'esdevenidor»—, per passar a indicar, a l'estrofa següent, que «Cada matí retrogradem, un pas». Diu «retrogradem», no «retrocedim». ¹⁷ Si hagués dit que «retrocedim», només hauria descrit una marxa d'anada enrere, però el «retrogradem» marca alguna cosa més: que es tracta d'un moviment cap enrere que «va contra el progrés» (segons la segona accepció del Fabra). Qui retrograda no va exactament cap enrere (retrocedint en una direcció després d'haver avançat), sinó que va en el sentit contrari d'un corrent en el qual està immers, de manera que no deixa d'estar en una marxa d'avançada. Si es pot dir així, es tracta d'un avançar que retrocedeix. És així, en dir «Tot és ahir», que el poeta parla alhora de diferents coses: de la interrupció de la marxa del temps cap endavant, després d'haver-se tallat el fluir de la temporalitat, deixant el temps en un present que ja és passat i només passat; del fet d'abocar-se pel finestrall del temps vers un defora del temps mateix... Tancat l'avenir, tallat el fluir, no hi ha novetat —i per tant, ja no hi ha futur—, no hi ha mort —i per tant ja no hi ha vida. «Res no és nou, res no mor, tot és ahir» (I, 394).

És clar que es podria objectar que «Tot és ahir» no és altra cosa que un efecte del temps de la vellesa. I sens dubte que no ho deixa de ser, començant pel fet que el poema va ser publicat per primer cop en un llibre de l'any 1977, quan el poeta tenia setanta-vuit anys. Hi ha altres textos del poeta on es pot detectar, d'una manera més o menys directa, que aquest percebre un moviment de retracció té a veure amb el pas dels anys i amb la constatació d'haver entrat en la vellesa. Dit això, cal afegir que en altres textos es troba això mateix, però sense cap rastre de vellesa, en el context d'un altre tipus de preocupacions vitals. És així com ens trobem amb una situació de graus, dins d'un continu, com en el cas exili-suïcidi, del qual, per cert, no m'he apartat del tot. Aquí la tensió sorgeix entre la vellesa (com a l'extrem de la interpretació més tímida) i el temps altre, o temps messiànic (en l'extrem més especulatiu i també de més profunditat).

17. M'hi va fer fixar la versió castellana del poema (deguda a J. Batlló, a Pere QUART, *Antologia*, Barcelona: Lumen, 1980, p. 191), que vaig manejar per a la primera versió que vaig escriure d'aquest text, també en castellà, per pronunciar-lo en una intervenció a Madrid. De vegades una traducció ens pot fer veure, i de fet ens subratlla, coses que potser no veuríem a simple vista: una traducció acaba per ser una consciència que va remirar —matisar, si no rellegir— un escrit «original». Per una altra banda, el motiu de la «retrogradació» l'explicava Oliver en una conferència que explicava a Benguerel (carta del 24 de maig de 1949): «Vaig propugnar per un retrocés en la civilització, per tal de salvar la humanitat de la vulgaritat. Un retorn a la simplicitat. La creació d'un partit «regressista». Només en el renunciament de les coses accessòries, trobaríem l'abundor de les essencials, entre les quals compto les belles coses», BENGUEREL; OLIVER, *Epistolari*, Barcelona: Proa, 1999, p. 139.

Aquell lloc al qual va, vers on salta el poeta de «Vacances pagades», i aquest camí de retrogradació paral·lel al temps que al seu torn bufa cap enrere com una força de rebuig, estan explicitats en l'altra poema que dic, «Tot és ahir», que revela molt clarament això que proposo anomenar temps messiànic i que he de començar a explicar si no vull quedar-me sense temps per poder-ho fer.

12. De la mateixa manera que ja he insinuat tenir seriosos dubtes que «Vacances pagades» permeti –i encara menys que demani– una sortida esperançadora, també he de dir ja que la messianicitat a la qual al·ludeixo no és necessàriament un temps de salvació. Tal vegada sigui exactament el contrari, el temps, la temporalitat de runa i perdició.

Vist que ningú mai no se n'acabava de fer càrrec, potser Oliver pensà en un moment donat que aquesta dimensió abismal de la temporalitat en la qual vivia i en la qual de fet es constituï Pere Quart en persona –el seu ésser– només la captaria plenament un filòsof, de manera que s'adreçà al que tenia més a mà, el seu amic íntim Josep Ferrater Mora, per deixar-li anar unes paraules tan aclaridores, tan remarcades –i tan en la línia de tot el que escrivia– com aquestes: «El temps, monstre total, sense testa i sense cua, em devora, més ben dit, em corroeix com ha fet sempre, però ara me n'adono!».¹⁸ L'amic filòsof no deixà de respondre-li, però en uns termes tan compromesos –filosòficament– que en el fons revelaven que des de la seva filosofia no hi havia resposta al problema plantejat per la poesia perequartiana. Així, per pensar el gruixut problema que es ventila –bé que amb un vent huracanat– en aquesta poesia, em sembla que cal buscar orientació en una altra banda, tal vegada ben diferent a la ferrateriana, en una filosofia que sigui decididament «desintegracionista». Però sempre amb la idea que és el mateix Oliver qui assenyala que la resposta no és en el vent –contra el qual cal reaccionar, amb tot el que du: violència i destrucció–, sinó en «la filosofia». Aquest és el sentit profundament seriós de la paròdia musical a la qual ja m'he referit, *El roig i el blau*. Quan el protagonista manifesta el seu impuls suïcida, rep aquesta clara admonició: «Filosofia, xicot, filosofia» (II, 386).

La cosa messiànica –abans que el messianisme, que en seria la manifestació, l'explicació i l'administració: la seva església– roman dins d'un dels nusos menys desenredats de la filosofia que dubto de denominar actual o contemporània i que potser m'expresso millor titllant-la de *restant*: el nus messiànic, fet d'una temporalitat altra que escanya, irromp en el temps, l'interromp sense poder evitar que deixi de fluir, o tal vegada només supurar. En direm *encara* «la història»? El cas és que flueix, o supura, o sagna d'una manera que no té res a veure amb el «final de la història» –cosa que ens duria a un altre estadi: l'apocalíptic–, i menys encara amb la

18. J. OLIVER; J. FERRATER MORA, *Joc de cartes*, Barcelona: Proa, 1988, p. 97. Deixaré dit només de passada que Ferrater Mora va escriure almenys dos textos sobre Joan Oliver, inclòs el pròleg a la primera edició de *Vacances pagades*. Si no m'hi he referit és senzillament perquè es tracta d'escrits que no van més enllà de la hipèrbole amistosa (com el text d'Oliver sobre el filòsof, publicat inicialment en anglès, en un volum d'homenatge a Ferrater: «Notícia sobre una amistat», inclòs a IV).

il·lusió del temps repetitiu o cíclic (estem davant d'un temps d'huracans, no de ciclons). És una messianicitat que és hereva de l'irreversible enfonsament d'allò que durant molt de temps va rebre el nom llargament prestigiós i avui poc menys que ridícul d'«utopia». Recalco que és hereva de l'enfonsament més que de la utopia mateixa, i insisteixo que no parlo d'una substitució d'aquesta per aquella, sinó d'una *herència*, és a dir, del fer-se càrrec d'unes restes i, més exactament si es vol, d'unes despulles. Els residus utòpics –amb tota l'esperança que contingueren, també la capacitat efectiva de crim i matança a dojo– encara empenyen, fan avançar vers un avenir com a mínim dubtós, amb la sospita que aquest avenir, ara sí, no és res. És una pressió del temps, en tot cas: la del temps que queda per anar morint –i així viure–, com experimenta Auden en el poema titulat «Infern», dins del llibre *Un altre temps*.

Es poden distingir dos caps en el nus gordià d'aquesta temporalitat messiànica: el cap que podem identificar molt fàcilment amb el nom de Walter Benjamin i l'altre cap del qual estira Jacques Derrida. Que en els dos casos –tan diferents, si no oposats– la tibantor vingui determinada en bona mesura per la relació amb Karl Marx no és precisament una casualitat. Que tots dos –tots tres!– siguin pensadors jueus, tampoc. Per una altra banda, em precipito a dir el que és obvi: en cap cas els pensadors que poso aquí en joc –al qual afegiré de seguida el poeta– entenen d'una mateixa manera la cosa messiànica. L'interès comença, precisament, en les diferències –els salts– que es fan entre les seves respectives concepcions de la temporalitat embarrancada.

Aniré molt al gra en les al·lusions relatives al messianisme dels dos pensadors, sobre les quals hi ha una considerable bibliografia. En el cas de Benjamin, es tracta de la runa del temps històric en el moment en què el passat es revela com una «catàstrofe única» a la vegada que l'avenir es percep opac (cosa que no el porta a negar el progrés, com es diu de vegades negant la literalitat de Benjamin, sinó la seva pretesa unidireccionalitat i la seva inevitabilitat). Entre la catàstrofe del passat i l'avenir buidat de promesa i de finalitat, Benjamin només veu possible fer-se càrrec –continuar-la, potser– d'una «força dèbil» (en una molt benjaminiana citació mig amagada d'una fórmula de Pau de Tars), que potser arribarà a permetre la irrupció d'un «temps-ara» que es podria obrir a la novetat –res de tot això és viscut com a segur, i en això rau la cosa benjaminiana. És discutible que aquest plantejament encara pugui ser motejat com a «utòpic», ja que Benjamin només era capaç de sentir nostàlgia de la revolució, però és poc negociable el fet que la dimensió utòpica està completament descartada de la messianicitat de què parlà amb insistència Derrida en el tram final dels seus escrits. «Messianicitat sense messianisme», en deia. De fet, deixà escrit que la seva primera característica era tractar-se de qualsevol cosa menys de quelcom d'utòpic, ja que apuntava a l'exigència, en un aquí-ara, de la interrupció del curs ordinari de les coses, del temps i de la història, en una afirmació de l'alteritat i de la justícia que estan per venir –són el sentit de l'avenir– i

que, al cap i a la fi, són el mateix. I ho són en una intuïció major de Derrida que ell troba condensada en unes paraules recollides de Hamlet: «El temps és fora de polleguera». Sentència que no vol dir en absolut que el temps –en un altre temps– hagués estat fluïnt correctament pel seu curs, sinó més aviat que només ara i aquí això és perceptible.

Benjamin i Derrida comparteixen la necessitat de referir-se a una dimensió messiànica –barallant-s’hi–, compartint-ne alguns trets fonamentals, com ara la preocupació per allò que continua en la mateixa interrupció –la de l’ara-aquí del temps–, i separant-se en d’altres no menys importants, com ho és el fet que Benjamin considera una temporalitat que no deixa de ser històrica –i, d’alguna manera, fundadora–, mentre que Derrida la considera estructural i no històrica, literalment pendent de vinguda.

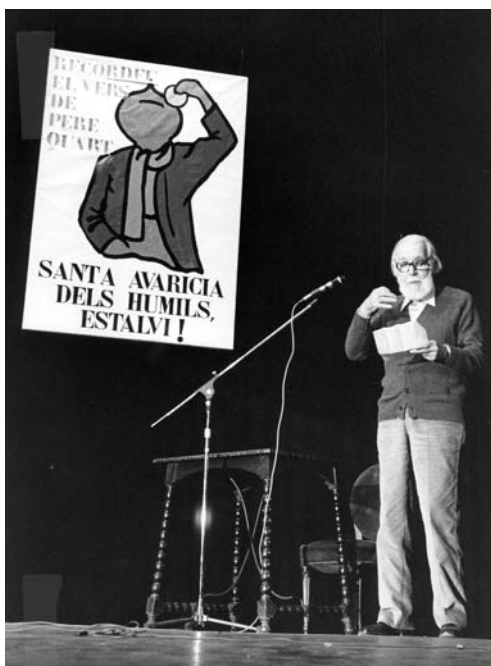
La preocupació pel messianisme no és gens estranya en pensadors jueus contemporanis, si bé sempre en sentits i abasts molt diferents, tot sovint amb pressupòsits més directament teològics que els dels dos als quals ara em refereixo. S’ha dit molt que per al judaisme el replantejament de la cosa messiànica té a veure amb els moments de fortes sotragades, i l’Europa de les primeres dècades del segle XX en va ser una (pensem en Rosenzweig o Sholem). Tampoc no hem de perdre de vista en cap moment que des de la teologia cristiana contemporània també s’ha abordat variadament la redefinició d’aquest terreny. I no oblidem que al cap i a la fi cristianisme vol dir messianisme –i messianisme, cristianisme–, cosa que amb els segles i l’ús quotidià dels dogmes dels messiànics –vull dir, cristians– ha tendit a quedar mig esborrada, amagant que allò que funda l’anomenat cristianisme és el tancament d’un tipus de temporalitat –que podem considerar profètica– i l’obertura de tota una altra que té el nom d’aquesta religió. S’oblida que sota el tòpic de la «religió de l’amor», i tants altres capítols del catecisme, batega una revelació abismal sense la qual no s’hauria fundat res i la gent d’aquest indret del món anomenat Europa viuria sota l’obediència d’un politeisme romà evolucionat vers qui sap quines altres mitologies.¹⁹

Tampoc no ha de deixar de ser dit que el plantejament del debat sobre el messianisme en el marc de determinats corrents filosòfics contemporanis passa per ser d’una manera obligada com una mena de resposta retardada –en bona mesura a través de Nietzsche i dels primers nietzscheanismes– a una altra forma de messianisme que ha imperat (i ho segueix fent, malgrat tants assetges) en la filosofia que queda avui restant. Em refereixo al hegelianisme, és clar.

19. El nucli d’un debat actual sobre el messianisme polític, entès com una rèplica de la teologia política encara sobrevivent, i en una dislocació no resolta judeocristiana, gira a l’entorn, en bona mesura, del llibre pòstum de J. TAUBES, *Teologia política de Pau*, trad. de Jordi Galí i Herrera, Barcelona: Barcelonense d’edicions, 2005.

13. Què pinta aquí un poeta cristià i català? Primer de tot, cal assenyalar amb molt de compte el que no dubto a considerar com una clarividència de Pere Quart en un moment en què tants intel·lectuals europeus (no necessàriament, però sobretot cristians) miraven vers una altra banda quan Europa començava a cremar pel centre, i de seguida pels costats. ¿Què estava passant amb els jueus al centre d'Europa els anys vint i trenta del segle XX? Per parlar del que se'n sabia i del que se'n deia en aquells anys, del que passava, val la pena rellegir de dalt a baix i més d'un cop la XVII decapitació del primer llibre que va aparèixer signat per Pere Quart —*Les decapitacions*, 1934. No el citaré sencer, que és prou conegut, però al poema sencer em remeto. Els dos versos que el tanquen ja són prou explícits: «Volava el cap de ma companya / pel cel dels crematoris d'Alemanya» (I, 33). Però si parlo de la clarividència del poeta, no és per atribuir-li dots d'endevinació (de profecia en el sentit més risible), sinó per destacar-ne el seu voler saber i dir amb claredat allò que tothom podia saber i dir pel sol fet de llegir el diari i moure's una mica per l'Europa d'aquell moment.

En el poema-decapitació que esmento, el poeta comença per sentir «Una rialla trista / de pur estil marxista» que deixa anar una amiga seva, que uns anomenen pel cognom, Bloch, d'altres pel seu nom de pila, Sara.²⁰ Els noms delators —el perill que suposa donar-los—, ja ha quedat dit, no és poca cosa per a Pere Quart, gairebé que és quelcom de redundant, i aquí trobà una encarnació exemplar i real: les persecucions

Homenatge en el Teatre Romea, 1980

20. De vegades somio despert que es tracta de Sarah Kofman, la filòsofa francesa, jueva d'origen polonès, que va néixer el mateix any de les *Decapitacions* perequisiteantianes, el 1934. Kofman ha pensat molt a fons moltes coses que treballen en la base de tot el que dic en la meua lectura del poeta català: l'abisme del nom i el poder —o no poder— parlar de si mateix, l'aporia, certa lectura de Nietzsche, certa manera d'entendre el cristianisme i la qüestió jueva, l'herència de l'Europa que ha destruït la utopia cruspint-se-la i evacuant-la, etc., sense oblidar la teoria i la pràctica del suïcidi. Felicitment, no fa gaire que s'ha traduït un llibre seu al català, fonamental per entendre tantes d'aquestes i d'altres coses: *Carrer Ordener, Carrer Labat*, Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2005. Em remeto també al meu assaig «L'aporia com a receixida. Autobiografia de Sarah Kofman», *Rels*, núm. 2, hivern 2003, p. 14-19.

polítics i racials d'aquells anys. És així com mentre alguns poetes «nacionals» es meravellaven dels modèlics progressos i de l'ordre imperant en la Itàlia i l'Alemanya d'aquells anys (Foix, Riba...), i algunes agrupacions de joves excursionistes cantaven amb natural exaltació cançons de les Joventuts hitlerianes traduïdes al català, Pere Quart es preocupava per una amiga jueva alemanya (imaginària o no) i s'adreçava a Hitler en persona en aquests termes: «Per segar roses la destrul us cal, / Adolf, brètol total?» Però encara hi ha més, dins d'aquest sol poema intens i terrible: ja a l'epígraf, el poeta «cristià» ha encapçalat uns versos del *Retablo de la vida de Christo* —d'uns quatre-cents anys enrere— que serveixen de recordatori del fet que l'apel·latiu «gos jueu», preludiant la seva persecució, per part dels cristians sense cometes, és una cosa que ve de lluny. Diu l'epígraf en qüestió: «*Perros crueles, que non me arrepiento / llamándovos perros en forma de humanos*».

Està molt bé parlar de la religiositat de Pere Quart, de les seves referències constants a personatges i situacions directament trets de la Bíblia, amb i sense ironies, de la seva manera molt personal d'assumir-los i a la vegada d'intentar distanciar-se'n. Molt bé, dic, si no oblidem que sempre ho fa des d'un gir que queda màximament palès en aquest poema-decapitació. Perquè la religiositat judeocristiana, a Pere Quart, mai no té la més lleugera tonalitat autocomplaent que alguns li han volgut veure en benefici propi. Davant d'això, és oportú recordar la pertinent insistència amb què Turull assenyalà la «contrateologia» de Pere Quart (una altra cosa és si aquesta és la millor expressió).

14. És molt perceptible la coincidència de Pere Quart amb un primer senyal de la messianicitat contemporània: l'ensorrament sense contemplacions de la utopia. En dir això, a fi de no ser mal interpretat del tot, crec que he de subratllar bé que tot això que estic dient només té sentit si es comença per tenir en compte que estic assajant un apropament a un escriptor políticament esquerrà, com va ser el cas de Joan Oliver (i com ho foren, cadascú a la seva manera, Benjamin i Derrida). Això vol dir que la utopia com a ensorrament i runa és viscuda com una experiència per la qual s'ha passat, i no com una consigna de persecució i demolició cantada dretament, com qui diu des de sempre i amb les més variades tendències i matisos —per entendre'ns: per part dels Spengler, els von Hayek i els Vargas Llosa.

En el poema «Vacances pagades» es pot entendre que la utopia queda clarament al·ludida, en el seu ja no ser, en l'exclamació «Oh terra sense cel!» (Sense perdre de vista en cap moment que «Vacances pagades» és un poema d'exili-suïcidi, recordem que Unamuno, en l'època del seu desterrament per la dictadura de Primo, va concebre un doble per al *des-tierras*: el *des-cielo*). Però el seu enfonsament amara —sovint amb dolor i desconcert, també amb sarcasme— tota la poesia de Pere Quart. Torno a recordar el seu constant recurs al naufragi, i aquest sentir-se haver embarrancat en terra, en una imatge més radical i alienada que la de veure's com a «marinero en tierra», de Rafael Alberti. El paral·lelisme amb el poeta gadità és més

oportú encara si es té en compte el poema-postal que Pere Quart li adreçà el 1970, on la terra eixorca ho era de l'envellit franquisme («Ella», l'Espanya franquista, «la mare vella de fills nous») conjugat amb el cristianisme («una cristiandat al capdaval·l exhausta»), entreveient en l'eixorcament de tots dos alguna mena d'acompliment comú, però sense cap convicció: «Poeta, sents? Tot es capgira, diuen. / Creguem-ho. ÉS NECESSARI» (I, 721-722).

Però d'una manera més explícita, el desgast de la utopia és un motiu en dos poemes de l'últim llibre del poeta, titulats còmicament «Utopia a») i «Utopia b») (I, 487 i 488). Cal insistir en això de la utopia encallada per viscuda, i recordar que parlo de l'autor de l'*Oda a Barcelona* (1936), de la lletra de l'himne de l'exèrcit popular català (1937) o de l'obra de teatre *La fam* (1938), és a dir, d'algú que *ha passat* per tot això –i per molt més. Només així s'entén la força retrospectiva de la revolució com a interrupció, i no com a culminació de res (tampoc com a mer miratge). Això ja ho entengué molt clarament Benjamin: la qüestió de la revolució ja esdevinguda com a problema per a qui *encara* és revolucionari. La revolució ha fet la seva feina, la història ha estat interrompuda. Recordem els versos de l'*Oda* que parlen d'això: «Malfia't de la història / Somnia-la i refés-la» (I, 53). Segurament s'entendria millor examinant els desplaçaments de sentit, sorgits al llarg de les diferents edicions i versions, d'aquesta oda (després de la primera, del 1936, les de 1946, 1963 i 1975).²¹

I queda encara un pressupòsit –un altre senyal– de la messianicitat del poeta, al costat i com a conseqüència directa de la utopia enfonsada. Es tracta del que pot ser llegit com una exploració d'un tret central de la cosa messiànica de Benjamin: Pere Quart no parla de «força dèbil», però sí d'una «força trista» en la mirada del nadó del primer pessebre. Hi afegeix aquest tret de messianisme pur: «si l'Infant nasqué trist / és que llegia la història de demà» (I, 191-192). I encara: «L'infant cada any reneix més trist que abans» (I, 812). En un altre moment indica que ha estat oblidada la condició de messies del nen –«Infant, ja tothom ha oblidat el Messies»–, de manera que s'ha perdut la possibilitat de demanar-li que ens torni el paradís: «tu pots retornar-nos al Jardí» (I, 188). Quan el poeta constata això, ja amb tan poca convicció, queda lluny la petició formal que uns quants nadals abans havia fet d'una manera més contundent: «Torneu-nos el paradís» (I, 125). Però ara, en un ara tan avançat en desil·lusions com el de «Vacances pagades» (o l'estrany ara desplaçat del «Tot és ahir») ja queda tot dit en aquell «Oh terra sense cel!»

15. Encara un altre senyal de la messianicitat: Pere Quart no concep un àngel de la història, però no és difícil comprovar que per a ell la història de vegades té ales i vola. I ho dic de passada: els àngels no deixen de borinotejar per la seva obra d'una

21. Algun dia potser es disposarà d'una edició crítica de l'obra d'Oliver. En el cas concret de l'*Oda*, és senzillament increïble que encara no se n'hagi fet una edició que compari les diferents versions.

manera que mereixeria un estudi que tal vegada començaria pel cas més explícit, el desolat poema «L'Àngel», datat el 1945 (I, 163). No hi ha un àngel de la història, dic, però per fer-se càrrec de com el temps també afecta l'ésser més senzill —«a la mort d'una fulla»—, i invoca «la pausa de les ales segures del temps». El temps planeja, i una vegada invocat sembla que ho convulsiona tot sense excepció: «Cap avall, / sota el cel, la columna infinita, massissa / que soterra —o el llamp que desterra!». ²² Així, les ales amb què vola la història, per a Pere Quart no són les d'un àngel, però sí les d'algú —d'alguna cosa— que sobrevola per allà, deixant anar «un bruel impossible, subterrani» que anuncia o senzillament reflecteix un enorme cataclisme. És un «ocellàs anònim», diu, que crida mentre avança volant —«qui sap on»—, en un poema del llibre *Vacances pagades* i que «sembla» que només l'escolten «els poetes / i les dones del poble malmenjades» (I, 259). ²³ Aquest ocellàs anònim, descrit pel poeta-profeta, és un parent no gaire llunyà del benjaminià àngel de la història, però que més enllà que aquest ja ha perdut la condició angelical per ser només una bèstia monstruosa que vola. Que alguns intèrprets hagin entrevist un principi d'esperança en el secret al·ludit en els versos dits entre parèntesis que tanquen el poema —«(Hi ha alguna cosa, ànima meva, / algun secret)»— referma que qui no veu esperança allà on no n'hi ha de cap de les maneres és perquè no vol.

I el més enllà com a sortida

16. Ara sí que em trobo en un d'aquells punts d'indecisió extrema en els quals donar un pas pot ser una manera d'entrar en un camí sense retorn possible. Podria ser que seguir la petjada de Pere Quart portés a certa perdició. Potser hauria d'aturar aquí la lectura del poema «Vacances pagades», deixant relativament inconnexos els dos fils que sembla que se m'anaven a entortolligar. Dos fils a punt de nuar: per una banda, el del continu exili-suïcidi com un element que guia i conforma tot el poema i bona part del llibre, si és que no tota l'obra poètica; per una altra banda, la vivència d'una temporalitat altra, que he proposat anomenar messiànica, i que remet a una experiència necessàriament col·lectiva. I amb el cristianisme com a fons. Deixar que s'entrecreuïn els dos fils pot dur a la percepció d'una dimensió comunitària del suïcidi, i a l'establiment d'una relació directa entre messianisme i suïcidi de conseqüències no necessàriament còmodes ni convenients. Potser és un salt que

22. Es tracta del poema «Elegia», que clou el llibre *Terra de naufragis*, que comença així: «Reservo aquest lloc / per a uns versos senzills i secrets / a la mort d'una fulla. // Invoco la pausa / de les ales segures del temps» (I, 224).

23. Cal no perdre de vista que Pere Quart es refereix a tota una altra «Au solitària», l'«Ocellot melancònic», l'«Ocellàs» del poema «Primer, segona» (*Terra de Naufragis*), que té «somnia de llibertat assolada», en «hores d'espera fecunda». Aquest ocell es revela, en el darrer vers del poema, com el mateix poeta (i a sobre titllat d'«il·lús, eixorc, sòpit poeta!») (I, 223).

sobrepassa les meves forces. He dit salt? Entrecreuar els dos fils suposa fer un estrany senyal de la creu.²⁴

En fi, intentaré anar en compte. Caldria començar per fixar l'al·ludit cristianisme de fons atribuït –o atribuïble– a Pere Quart. ¿Té sentit seguir parlant, en aquestes alçades, de cristianisme com una cosa vigent i, sobretot, unívoca? Que Slavoj Žizek m'empari!²⁵

Pere Quart, o el seu amic Joan Oliver, eren cristians? Preguntes com aquestes apareixen més d'un cop en el teatre oliverià, on, amb un to gairebé de retret, un personatge pregunta a un altre: «No ens diem cristians, tots plegats?» (II, 160); o: «¿que no en som, de catòlics?» (II, 533). És el problema de l'ésser o no ésser, embolcallat ara amb la identitat religiosa a la vegada que col·lectiva (un trasbalsament hamletic: en som o no en som, aquesta seria la qüestió). Que en ambdós casos les preguntes sorgeixin en un context de comèdia (ja que són comèdies teatrals les obres on es plantegen), no suavitzza la qüestió, i tal vegada l'agreuja. Només cal fixar-se com queda contestada la segona de les preguntes: «¿que no en som, de catòlics?» és contestat amb un «Catòlic, apostòlic i romà... si vols, amb unes certes reserves». No es podria pensar en una resposta més elusiva, que equival a un «sí, però no, si així ho prefereixes».

El cristianisme de Pere Quart, el poeta-profeta, no pot ser entès –i no pot ser abordat– enumerant totes les seves referències a figures i situacions jueves i cristianes, sense atendre el sentit de tanta insistència. I un sentit, d'entrada, és el de seguir essent-ne o no, de cristià (o de catòlic, un matís que és d'Oliver i de Pere Quart, de tots dos). Es tracta d'una qüestió relativa a la identitat, i més exactament a la identificació col·lectiva, que es correspon amb la qüestió que ja he assenyalat del problema del nom propi. Perquè ser cristià, o catòlic, rarament es presenta a Oliver/Pere Quart com un problema de creença personal, i més aviat predomina com una preocupació per l'ésser del temps. Dit abruptament: és encara cristià –messiànic, doncs– aquest temps que vivim ara?

El poema que tanca el llibre *Vacances pagades*, «Abans de callar», se situa molt explícitament en aquest ordre de preocupacions. Comença d'una manera prou clara: «Sofreixo l'obscura / pressió del temps / (...) damunt la memòria / i dintre la sang»

24. He assajat la dimensió col·lectiva del morir, que aquí amplio al continu exili-suïcidi, en uns treballs anteriors: «Joan Maragall: Poètica i política del desemparament», en J. MONSERRAT; P. CASA-NOVAS [ed.], *Pensament i Filosofia a Catalunya, I: 1900-1923*, Barcelona: Inehca/Societat Catalana de Filosofia, 2003, p. 45-61; «La festa nocturna dels *mueritos* – la qüestió de la mort i la mort en qüestió a partir d'Agustí Bartra», *Rels*, núm. 5, primavera 2005, p. 20-31.

25. No em sembla que avui ningú parli amb més desimboltura i sentit de la provocació sobre aquesta qüestió –què en queda del cristianisme, avui?– que el filòsof eslovè, amb el qual conversa qualsevol que es plantegi la qüestió des d'una marxa filosòficopolítica diguem-ne esquerrana, al marge de tota pretensió teològicopolítica i no diguem de catecisme. Ho deixo dit, em poso a conversar, i a discutir, amb S. Žizek, especialment amb els seus dos llibres centrats en la qüestió: *El fràgil absolut* i *Amor sense pietat*. Això per una banda, perquè per l'altra no deixo de tenir en compte l'abans al·ludit J. Taubes (a més de qui ha seguit, en tot això, la seva petjada: G. AGAMBEN, *El temps que resta*).

(I, 275). És això que anomeno messianicitat, i si algú dubta de la pertinència del terme, no cal sortir del context del poema per veure clarament com la pressió d'aquesta temporalitat cristiana està directament vinculada a la incapacitat que sent el poeta per rebre –i aplicar– el missatge del Messies. Ho diu en dos versos interrogants, dits en la veu baixa que marca un parèntesi, com un apart teatral, «(¿Ama el teu proïsme / com a tu mateix...?)», i que rematen la constatació que acaba de fer sobre si mateix, segons la qual «no m'estimo». I posa la data –«mil nou-cents anys»– de les velles paraules del Messies que avui només sonen a contes de mal creure.²⁶

I el suïcidi? La dèbil força messiànica de Benjamin –que en Pere Quart ja he assenyalat que és explícitament trista– ressona en aquestes paraules de Wittgenstein, escrites «de tornada» del *Tractatus* (es tracta d'una nota del seu diari del 1931): «la desesperació no té final & el suïcidi no li'n posa, a no ser que se li posi un final traient força de la flaqueza». A certes altures ja resulta més perceptible que allò messiànic no remet a la salvació (com pretén tot messianisme, que és tota una altra cosa). I ara comencem a percebre que potser fa exactament el contrari que salvar.

Si Pere Quart, el mer nom, com ja m'he atrevit a sostenir, és una mena de salt, de camí de perdició, poca salvació se'n pot esperar. Aquest nom, així, seria un camí que no porta enlloc, tot i transitar-hi algú –l'escriptor, i amb ell potser el lector. Demanar auxili, en aquesta situació, lluny de ser una manera de sortir-ne, per part de qui sap que això no és possible, pot ser una manera de constatar la manca absoluta de sortida. Així ho féu exactament Oliver a Ferrater, en deixar-li anar aquestes peremptòries paraules: «Vull que em salvis. Tu ets un home de fe».²⁷ «Vull», li va escriure, que realment no és una manera de demanar res. I aquest imperatiu, adreçat a un amic íntim de qui sabia perfectament que no era un home de fe –i així, és clar, li contestà el filòsof– és una manera extrema de reconèixer-se perdut.

Hi ha un camí de perdició que és un saber-se a la intempèrie –en una poètica i una política, l'una per l'altra, del desemparament–: el messiànic ara i aquí benjaminià i derridià ressona amb freqüència en la maduresa de Pere Quart. D'aquest camí cada vegada més estret i precari en féu una continuada exploració. Així de clar: «Ací i avui: res més i ja en tinc prou, / demà i allí són mots sense raó» (I, 479). Revestit de patriarca, s'adreçà als joves, per exemple en el poema «A dos joves engorronits» (I 445-6), urgint-los que en tot moment («tots els dies, les hores, els instants») gaudeixin del present, sense límits, «a treure el suc fins a l'excés», del cos tant com del diner (també!), de l'amistat, de la natura, de l'art... de pressa: «Avui, avui, ara mateix!» (I 445-6). Als poetes els suggereix que siguin amorals, oberts i purs, que barregin «odes i espasmes», que es guanyin com un triomf l'ana-

26. En un poema, que també té una versió en forma de narració, el poeta conta haver assistit en persona al naixement de Jesús. I en recordar-ho en l'avui del poema, l'autor fa comptes dels anys que té: «ara, pel març, compleixo / mil nou-cents setanta anys» (I, 192).

27. J. OLIVER; J. FERRATER MORA, *Joc de cartes*, p. 34.

tema del bisbe de Barcelona (esmentat pel seu nom: «el senyor Narcís Jubany», I, 473). La «Terra Promesa», deixà dit, només es pot assaborir ara (I, 481). Etcètera.

17. Si Pere Quart és cristià –o no–, ho és –o no ho és– d’una manera molt peculiar, sens dubte. El temps messiànic –cristià, al cap i a la fi–, per a ell, és un temps de tensió i d’horror que ve després del trencament del temps històric. I el temps històric, no cal fer-se’n il·lusions, es caracteritza per la marca de la dominació, en la seva boja carrera vers el futur, el telos, a partir de l’ambigu fonament que Joan Oliver va entendre exactament com *Allò que tal vegada s’esdevingué*. De manera que la història és –es desenvolupa– en fals, en aquesta ambigüitat del *tal vegada* (és a dir, en una data determinada i en la incertesa d’un potser: la història, així, entesa en concomitància amb el mite). La història, envellida tot just començada (recordem que Adam i Eva, segons l’acotació inicial de la peça dramàtica ara al·ludida, tenen «vint-i-dos anys, aspecte de quaranta»), i després interrompuda pel desencadenament «retrògrada» del messianisme, que trenca el temps i comença un inacabable compte enrere.

En tot això, poc hi pot fer «Déu», posem per cas. El déu vell, vellíssim, el de l’Antic Testament, espera un crit del seu hereu, el déu jove del Testament Nou, quan «Un temps eixut, dissecat, / estafà l’eternitat» (I, 675). Però això, contat en una nadala del 1969, ja no és una novetat: el temps eixut ho és de la messianicitat (cristiandat) mateixa. Vet aquí el problema de Pere Quart, que sempre vol tenir una reserva de «salvació» per al «déu petit» que no deixa de créixer, malgrat que li ho demani el poeta amb un clam dolgut, impotent, que no ho faci. Però en el seu punt més «originari», el petit messies era un nen entre una colla de «petits cristos», els anomenats «sants innocents» (quants messies!).²⁸ Això d’adorar-ne només un, el supervivent a costa dels altres, no deu haver estat un excés de zel en la mateixa trista debilitat de la força messiànica?

Acceptaria Pere Quart la lectura suïcida del protagonista dels *Evangelis*, clarament formulada pel Zaratustra de Nietzsche, segons el qual el mateix Messies no escapà d’una pulsio suïcida que, de fet, el guià? Els dos grans pensadors suïcides que ja he esmentat, tant el jueu Jean Améry com el cristià Al Alvarez, es van fixar en l’exemplaritat de la mort de Jesús precisament per la seva qualitat de *suicide en puissance* (Améry ho va escriure així, en francès).²⁹ Ho acceptés o no, la complexa visió que tenia Pere Quart (i també Joan Oliver) de Jesús-el-Crist caldria analitzar-la pas a pas, matís a matís: «no se’n sortia» (I, 355); «Jesús, el superhome» (I, 574: quin diàleg, per implícit que sigui, amb Nietzsche!), «Jesús, Messies» (I, 575); «Jo us estimo, senyor Jesús, / mes no us entenc...» (ibid), etc.

28. Em remeto al text on Jonàs/Oliver parla i especula d’una manera molt detallada sobre els «petits cristos»: «Los santos inocentes», publicat a *Destino*, el 22 de desembre del 1956 (recollit a IV, 559). Cal recordar que els sants innocents ja treien el cap –i així els anà– en la segona decapitació (I, 13).

29. Respectivament, J. AMÉRY, *Levantar la mano sobre uno mismo*, p. 89, i A. ALVAREZ, *El Dios salvaje*, p. 66-67.

Em sembla que és per aquest camí per on la messianicitat contestaria al messianisme actual (si és que no a tot messianisme), fins i tot esgrimint-lo per criticar-lo, tocant això que tan sovint s'entén com la pretensió salvadora per part d'un home, un líder.³⁰

Però l'ambigüitat del cristianisme de Pere Quart és una ambigüitat del nom. I al final no dubta d'inventar-se'n un altre, de nom, precisament per evitar la interpretació ambigua: «jesusisme» (potser per no dir-ne el seu nom exacte, que potser no és altre que «anticristianisme»: recordem que per a les informades orelles de Nietzsche *Anticrist* volia dir *Antimesies*). Perquè el problema del messianisme, ja ho he dit, és el seu «creixement»: «Déu petit, / per què creixes?» (I, 189). És la paradoxa messiànica: interromp el temps, però perdura temporalment, es podreix en el temps restant que produeix. Al llarg dels dos mil anys d'existència —d'aturada—, però també en la vida íntima, de «creient», de tanta gent, també del poeta. D'aquí el lent esllavissament, si no transformació, de la celebració del principi de nativitat (i no només del Nadal), al llarg de la trajectòria de Pere Quart. El lament del «per què creixes?» n'és un motiu conductor, fins convertir-se en un capgirament del principi de creació. I és cert que a poc a poc, llibre rere llibre, el terme *creació* pateix un descrèdit incansable, com si es desgastés. I llavors també la pregària es podreix.

18. De la pregària que es podreix, en el context de les lletres catalanes se'n diu «cant espiritual». M'hi hauria d'entretenir, però em sembla que ja és un senyal prou eloqüent el fet que el relat «Nadal de suïcida» porti com a epígraf d'entrada el conegut clam maragallí «Què més ens podeu dar en una altra vida?» (IV, 97). Es tracta d'un relat que a la identificació òbvia de la festa de la fundació del cristianisme amb el principi de natalitat afegeix un element que d'entrada no sembla tan connatural: la idea (i efectiva realització) del suïcidi i la consegüent vivència de l'entrada en l'altra vida. El narrador s'atreveix a donar el pas al més enllà i es troba de pet en la «tenebra incondicional». Units naixement i mort d'una manera tan literal, «Nadal de suïcida» es converteix en una variació del cant espiritual (en la línia del «Sia'm la mort una major naixença!») en forma de relat. És el final del camí, i ja el seu més enllà, vers on apuntava el final de «Vacances pagades», que ja unia origen i mort en el darrer vers: «On viu, exiliat, / el Déu antic dels pares». En el relat que dic ara, el seu protagonista, anomenat Oriol (sona ben a prop del nom Oliver), és un home que feia temps que, «enfastidit i fatigat, havia pres la decisió de llançar-se a l'aventura de la mort». Arribat el dia més escaient, el de Nadal, a l'hora més oportuna, les cinc de la tarda, s'engegà un tret. Què passà després? Molt senzill: «El temps va deixar de comptar per a l'Oriol» (IV, 98). Evidentment, així s'expressa una vegada més —en una nova variació— allò que (tal vegada) esdevingué en el món perequartí

30. Em sembla que és així com pot ser llegit el relat d'Oliver titulat «Visitant» (IV, 72-74).

després d'haver-se trencat el temps i que he proposat anomenar temporalitat restant o messiànica. En el relat, el suïcidat entra en una dimensió on sembla que l'espai i el temps s'han fos. Tots els habitants d'aquesta estança, sense deixar de ser individus, perden el nom (la qüestió del nom!): «Era el règim del tot per a tots, aplicat en termes, de tan absoluts, impensables» (IV, 99).

Oliver encara ideà una altra variació de la descripció de la fi del món de llarga durada (com a persistent interrupció), una entrada en el món altre que encara no deixa de ser aquest, en una breu peça dramàtica titulada *Conferència a la vall*. Es tracta d'un altre *cant espiritual*, ara de grans dimensions: el monòleg del mortal que ha estat encarregat de dir les últimes paraules abans de l'apocalipsi final (la vall de Josafat). Aquest pobre mortal proclama: «Ara les coses només poden anar avall, tenen una irreprimible tendència a empitjorar... i de pressa, molt de pressa (*Amb un crit patètic*). Serà una estimbada!» (II, 726-727). Afegeix: és el «moment-síntesi de la història» (id). Però al final, el maldestre i improvisat orador s'exalta, desvia el discurs, deixa d'anomenar cristianament al comú dels mortals com a «germans» i passa a adreçar-s'hi revolucionàriament com a «Companys! Camarades!». Es posa a fer comptes («Sabeu quants som? Sabeu la xifra?») i els fa una proposta de rebel·lió, dins l'estricta lògica de tot cant espiritual que no es conforma amb el punt final: «Clogueu els punys i alcem-nos com un sol home! No ens abandonem, no! REBEL·LEM-NOS! HI HA PRECEDENTS! REBE...» (II, 729). Endebades. El pobre home s'interromp, ho deixa córrer i clou precipitadament el discurs amb uns penosos agraïments. En la vall ressona un cor de sanglots i esbufecs. Tot acaba amb un creixent toc de timbals —«enorme, fúnebre, eixordador»—, com els de la Setmana Santa. El sentit polític d'aquesta breu farsa és massa evident per haver-la de remarcar, però ho és d'una manera que a la vegada no deixa de ser un motiu religiós. Com l'altra peça breu per al teatre del mateix any, 1966, en què Noè passa per un control de duana a Hamburg amb un comandant del port primmirat i racista, que encara parla «Amb l'estil oratori contundent i tallant de Hitler» (II, 747) i que ja es veu que és del tipus de respectable funcionari que només compleix ordres. Vet aquí com van les coses, en l'apocalipsi final, així en la terra com en el cel...

19. No acabariem mai si ens poséssim a repassar tots els cants espirituals de Pere Quart, i he de deixar de banda el més contundent i rodó, «Cant d'un home» (també encapçalat per un epígraf maragallà, I, 491). Però potser ara és el moment de tornar a aquell altre poema que també reverbera a «Vacances pagades», en el qual el suïcidi ja està inscrit en el mateix títol. En tornar ara a «Bondados suïcidi de circumstàncies» —i pel precís fet de tornar-hi ara, carregat de noves lectures perequartianes—, m'adono que el seu primer vers podria no correspondre's amb la veu del seu poeta-autor, com abans he sostingut tan espontàniament. Tal vegada es tracta de la veu d'un dels «pares legítims, naturals i putatius de la Bomba», als quals es refereix l'entradeta del poema (I, 361). És clar que és això, de manera que aquest pare de la Bomba —cal recordar-ho: hi

hagué un temps de la Bomba, un temps que per cert ara torna— és qui, des del primer vers, intenta treure's del damunt l'altra veu que parla al llarg de la resta del poema i de qui sabem, pel seu últim vers, que no es tracta d'«un poeta». El tu a qui va adreçat el poema, així, no és el seu autor, però sí, i molt especialment, el d'una autoritat (l'autoritat: aquella que disposa de la major força). Llavors sí que queda més clar allò que tot just he cregut entreveure en comentar abans el poema: que hi treu el nas la dimensió col·lectiva del suïcidi. Crec veure-hi il·luminats dos aspectes que no voldria perdre de vista i que de fet ja estan mig dits a «Vacances pagades». Primer, que la catàstrofe implícita del messianisme no es deu a l'acció d'un déu venjador —i justicier—, sinó a l'acció de l'home. És l'acció suïcida de l'home com a espècie. Com que no existeix «l'home» com a subjecte transcendental, es tracta del procés pel qual l'espècie home és *suïcificada*. Ho he suggerit com a maneig íntim, en el joc tràgic de l'heteronímia, i ara em sembla clarament aplicat a una escala col·lectiva, planetària: l'estrabòtica situació de ser *suïcicat* amb i sense la meua («nostra»!) connivència. Aquí cal no perdre de vista la «dialèctica» entre exili i suïcidi, entre l'anar-me'n jo (o nosaltres) i el veure com la terra també se'n va de mi (o de nosaltres). Segon aspecte: aquest suïcidi-apocalipsi no és un foc —o un diluvi— vingut del més enllà, sinó que ve des d'un més ençà ben proper. L'obedient lector que tot ho contextualitza pel moment «històric» en què les coses són dites, ja corre a dir-me que aquest és un poema que s'explica pel clima de l'anomenada Guerra Freda. Sens dubte, gràcies per recordar-m'ho. Un cop constatat, cal afegir que el poema també pot ser llegit per l'ara i aquí —la guerra actual que es torna a escalfar, «La bomba» que torna a amenaçar.

La fatiga per la pesantor que sent el suïcida («Cansat de tant de pes...») pot ser deguda al pes de l'«ésser», sí, del qual també parla Améry, però de la mateixa manera que aquest entén l'«ésser», és a dir, com una cosa no gens enigmàtica ni oculta... És un ésser, diguem-ho així, amb noms i cognoms. Per al poeta, en tot cas, per al nom personal només queda abandonar-lo («Refuso, doncs, el nom que em van donar»), optant, en la mesura del possible, per un anonimat tranquil («...aleshores seré, almenys, ningú», I, 395). Per al nom col·lectiu, al contrari, es tracta de recalcar-lo, però empetitint-lo: «jesusisme», no seria millor «nenjesusisme»?

20. He d'anar de pressa, que el temps ja em comença a pressionar: se m'acaba, veig com es replega sobre si mateix, espès i tèrbol — «Negra nit / oratjosa, cendrosa, oliosa, porosa...». Està escrit (per Pere Quart): l'«obscura pressió del temps». Pura messianicitat.

Al costat del poema que he esmentat de *Vacances pagades*, que expressa una decantació vers el silenci —«Hi ha coses massa pures»—, se'n pot posar un altre, de la mateixa època, que desenvolupa i dona noves direccions a la mateixa idea. Es tracta de «Silenci personal» (datat el 1960, recollit a *Refugi de versos*), que conclou amb una proclamació contundent de la negativitat que normalment el poeta tendeix a plantejar d'una manera més indirecta. Aquí queda dita així d'explícita: «Clou-te i

reclou-te. / Digues: no. / No, no, no. / Tampoc, tampoc. / Mai. / Ni abans, ni ara, ni després» (I, 662). Però en altres indrets la negativitat perequartiana és menys contundent en la formulació, bé que implacable en els continguts. Sovint s'embolcalla amb el «Sí, sí» del sobreentès, com a «Vacances pagades» («Sí, sí: me'n vaig de quatre grapes»), que diu dues vegades sí que no em quedo aquí, sí que «retrogrado». No és el «sí, sí» nietzschia (ni joycia, ni derridia), però tampoc exactament el contrari, perquè en comparteix el ferm propòsit de no deixar-se dialectalitzar. Es tracta de romandre en el no (i dit d'una manera aparentment contradictòria: «Sí, sí»). Aquest és el camí de tot Pere Quart. I el poble, dirà, encara ha d'aprendre «La implacable eficàcia / d'un *no* / just, compacte i unànim!» (I, 341). I si no ho aprèn, emprendre el camí de les «Vacances pagades», que és el del «no» sec, repetit i reiterat. És el tall en sec de la marxa dialèctica, fins al punt que la pretensió que el *no* sigui un pas cap al *sí*, de vegades arriba a prendre la forma d'una temptativa, gairebé una passió –si això fos possible– pel neutre. Un neutre polític, que, per cert, no vol dir neutralitat. És la solució, que anomenà «Síntesi» –màxima befa de la dialèctica–, que s'empescà davant el referèndum de la Constitució espanyola: votar «NI» (I, 547). El neutre és el lloc de l'espera, tallat de tota esperança possible: «Qui espera sap –digueu-m'ho a mi!– / el balanceig del no i del sí / i el sofrir d'ambdues maneres» (I, 711). «No, no» –com «sí, sí»– es revela com un «sí, no».

Aquest neutre treballat –i cal tenir molt present aquest voluntariós obrar la manca d'obra i de ser ningú– en podem dir temporalitat messiànica (o potser jesuïsta), moviment de retrogradació o entonada del cant espiritual (dels molts que va escriure Pere Quart), tot plegat poètica i política del desemparament, en una marxa que sembla com si mai no acabés d'acabar. Però d'intentar-ho, potser només hi hauria una mena de sortida tornant a començar, per agafar nou alè en la marxa cap a l'acabament.

Quan em pregunto què se'n deu haver fet, de Pere Quart, de vegades em sembla sentir un ressò de resposta, pronunciada per la seva inconfusible veu, i em sembla recordar que l'última vegada que el vaig veure s'allunyava, tot remugant «He decidit d'anar-me'n per sempre. / Amén...».